

https://doi.org/10.31516/2410-5325.066.05

УДК 130.2

Н. Є. Шолухо, кандидат культурології, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

natellaSh@gmail.com

http://orcid.org/0000-0001-8339-5615

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РЕЦЕПЦІЯ ОБ'ЄКТНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОНТОЛОГІЇ В ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОМУ ПОЛІ УРБАНІСТИКИ¹

Розглянуто теоретико-методологічні засади урбаністики як культурологічної дисципліни. Здійснено аналіз акторно-мережевої теорії Б. Латура як теоретичного підґрунтя урбаністичних студій, яке вможливує вивчення процесів, що відбуваються в просторі культури міста, проте ігнорує феномени культури та соціальні інститути, констатуючи їхню заздалегідь короткочасну природу. Виокремлено та вивчено сутнісні ознаки об'єктів і механізм установалення чуттєвого зв'язку між ними як чільні позиції об'єктно-орієнтованої онтології Г. Гармана. Філософську позицію Г. Гармана розглянуто як таку, що вможливує вивчення матеріально-речових елементів культури міста. Місто визначено як спільний культурний простір, де взаємодіють матеріально-речові, соціальні та символічні складові, що утворюють культуру міста й через які вона реалізується.

Ключові слова: *культура міста, урбаністика, об'єктно-орієнтована онтологія, Грем Гарман, Бруно Латур.*

Н. Е. Шолухо, кандидат культурологии, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ РЕЦЕПЦИЯ ОБЪЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ОНТОЛОГИИ В ИНТЕРПРЕТАЦИОННОМ ПОЛЕ УРБАНИСТИКИ

Рассмотрены теоретико-методологические основания урбанистики как культурологической дисциплины. Осуществлён анализ акторно-сетевой теории Б. Латура как теоретического основания урбанистических студий, которое делает возможным изучение процессов, происходящих в пространстве культуры города, но игнорирует феномены культуры и социальные институты, констатируя их заведомо краткосрочную природу. Выделены и изучены существенные черты объектов и механизм установления чувственной связи между ними как ключевые позиции объектно-ориентированной онтологии Г. Хармана. Философская позиция Г. Хармана рассмотрена как делающая возможным изучение материально-вещественных элементов культуры города. Город определён как общее культурное пространство, в котором взаимодействуют материально-вещественные, социальные и символические элементы, образующие культуру города и через которые она реализуется.

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Ключевые слова: *культура города, урбанистика, объектно-ориентированная онтология, Грем Харман, Бруно Латур.*

N. Ye. Sholukho, Candidate of Culturology, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CULTURAL ASSIMILATION FOR OBJECT-ORIENTED ONTOLOGY IN THE INTERPRETATION FIELD OF URBAN STUDIES

The aim of the article is to study the cultural conception of the object-oriented ontology of Graham Harman in the problematic area of urban studies.

Research methodology. The study draws upon the interdisciplinary research approach combining the philosophical and cultural methods. The phenomenological approach makes it possible to distinguish G. Harman's concept out of the philosophical process. Axiological, functional, and comparative methods enable to identify the significance of the concept for urban science and to show the potential of Harman's philosophy in developing the scientific model. Philosophical texts are studied using the hermeneutic approach and the method of structuralist analysis.

Results. The author considers urban studies as an interdisciplinary research field having a cultural level of generalization. The author reveals the weak positions in the actor-network theory of B. Latour as the main methodology of studying development problems of the city. The role of G. Harman's object-oriented ontology in developing the theoretical bases and methodological base of a holistic scientific model of urban studies is analyzed. Harman's philosophical concept is shown in terms of giving sensual experience to objects of material culture that does not devalue the anthropological segment of being, but gives objects the right to interact outside of a human being. The city is considered to be a space, whose interaction between inhabitants takes place in subject and material, social and symbolic dimensions. G. Harman's concept is shown to be the basis for the analysis of architectural development, social relations and symbolic capital as equivalent elements that set the framework for the formation of the urban culture.

Novelty. G. Harman's object-oriented ontology is proposed as a strategy to expand the research capabilities of methodological instrumentation and a way to strengthen the theoretical basis of the urban studies in the meaning of holistic discipline with cultural potential.

The practical significance. The results of the research can be applied in teaching cultural disciplines, courses in urban science and culture of the city, as well as for the interdisciplinary research of urban culture.

Keywords: *urban culture, urban studies, object-oriented ontology, Graham Harman, Bruno Latour.*

Постановка проблеми. Місто стало основною формою спільного проживання людей у XXI ст., що зумовило глибинне осмислення концепцій та формування цілісної дослідної методології урбаністики. У XXI ст. урбаністика окреслила концептуальні межі як міждисциплінарний дослідницький простір із культурологічним рівнем узагальнення. Проте в спадок від XX ст. урбаністичні студії отримали не лише значний

емпіричний матеріал, набутий у соціологічних дослідженнях, але й теоретичну невизначеність і методологічну кризу, зумовлену розгалуженістю напрямів вивчення культури міста. Відтак, постало питання про зміну статусу урбаністики з дослідження її в межах інших дисциплін, де спільним науковим інтересом є вивчення культури міста, на окрему галузь гуманітарного знання. Актуальності ця потреба набула в українському сегменті урбаністичних студій, що перебувають на початковій стадії реалізації. Культурологічного узагальнення й концептуального впорядкування урбаністика почала набувати на початку ХХІ ст. завдяки залученню новітнього філософського підходу «пласких онтологій», сформованого на базі вивчення інформаційних технологій та спрямованого на обґрунтування онтологічної totoжності між усіма об'єктами світу. Зокрема, в урбаністичні студії активно залучено акторно-мережеву теорію Бруно Латура, водночас не менш вагома, але новіша об'єктно-орієнтована онтологія Ґрема Гармана перебуває поза науковою увагою урбаністики. Усе це зумовлює постановку проблеми визначення ролі об'єктно-орієнтованої онтології в розробці цілісної моделі урбаністики.

Недостатність реалізації урбаністичної теорії в Україні та інноваційність об'єктно-орієнтованої онтології Ґ. Гармана спонукають до експлікації механізмів роботи теоретико-методологічного інструментарію урбаністики як міждисциплінарного дослідницького поля з культурологічним рівнем метатеоретизування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення розвідок, що стосуються проблеми висвітлення об'єктно-орієнтованої онтології як теоретико-методологічної моделі урбаністики, виявило відсутність праць, де зазначалась культурологічна природа урбаністичних студій. Водночас постановка проблеми холістичної наукової моделі урбаністики та спроби її застосування в результаті залучення акторно-мережевої теорії простежуються в роботах французького філософа та соціолога Б. Латура (Латур, 2013). А також у розвідках В. Вахштайна (Вахштайн, 2014), присвячених мовленнєвому аспекту міста, В. Палагути (Палагута, 2016), який проаналізував соціалізацію як зумовлений містом процес, і А. Артеменка (Артеменко, 2013), котрий висвітлив топологічні аспекти ідентичності в місті.

Мета статті — культурологічно осмислити об'єктно-орієнтовану онтологію Ґрема Гармана в проблемному полі урбаністики. Для досягнення мети необхідно проаналізувати чільні позиції акторно-мережевої теорії Б. Латура як теоретичного підґрунтя урбаністики, виокремити ключові положення об'єктно-орієнтованої онтології Ґ. Гармана, конкретизувати культурологічний вектор урбаністики й здійснити екстраполяцію концепції Ґ. Гармана на дослідницький простір урбаністичних студій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Урбаністика нині — одна із затребуваних дисциплін, що зумовлено пріоритетним становищем міста як основної форми поселення людства XXI ст. Проте урбаністику досі розглядають у рамках міждисциплінарного дослідницького поля, що вможливорює звертання представників різних галузей знань до її проблематики, та водночас засвідчує нагальну потребу з розробки її цілісної наукової моделі.

Конструювання наукової моделі урбаністики започатковане в працях Б. Латура, який констатував потребу змінити погляд соціологів на суспільство як на застарілу наукову категорію та форму життя. Акторно-мережева теорія, одним з авторів якої є Б. Латур, базується на запереченні класичної суб'єктно-об'єктної парадигми. Буття, на думку філософа, не має глибини, все реалізується на поверхні, а ключовими є не об'єкти світу, а зв'язки між ними, адже, його теорія «намагається, за можливістю, *зробити* соціальний світ *пласким*, *аби* забезпечити ясне бачення того, як встановлюється будь-який новий зв'язок» (Латур, 2013, с. 85).

Слід зауважити, що таке нововведення, хоча й легалізує рівнозначний статус складових культурного простору міста, проте зосереджує наукову увагу на процесуальності замість предметності, а також констатує плинність і тимчасовість усіх соціальних спільнот. Відтак, перевагою акторно-мережевої теорії як методології урбаністичних студій є теоретизація потреби вивчення взаємин, що зумовлені проживанням на спільній території міста. Також філософська позиція Б. Латура дозволяє конструювати образ міста як такий, що сутнісно набуватиме змін за чисельністю населення, архітектурним ансамблем, економічними алгоритмами, каналами комунікацій, основними повсякденними практиками, формами дозвілля тощо. Водночас недоліком є редукція уявлень про соціальні інститути, зокрема, шлюб, сім'ю, робочий колектив, сусідські взаємини як до первинно мінливих і нетривалих. Утім, цей підхід не зумовлює вивчення цих феноменів культури міста, а спонукає досліджувати лише зв'язки між ними. Або глибше: культуру міста необхідно розглядати як процесуальне утворення. Безперечно, кожний феномен культури зазнає змін у часопросторі. Наприклад, колись телефон мав диск із цифрами, слухавку та був приєднаний до мережі телефонного зв'язку дротом. Тепер, окрім стаціонарного телефону, є ще й мобільний із посиленими технічними можливостями, які забезпечують не лише телефонний зв'язок, але й дозволяють апарату виконувати функції телефонної книги, блокнота для нотаток, фотоапарата, відеокамери, диктофона, калькулятора, секундоміра, карти міста, доступу до мережі Інтернет. Уявлення про телефон у свідомості мешканця міста карди-

нально змінилися, тому не коректно згрупувати ці дані та узагальнити їх в усереднену модель конструкта телефону й визначити його роль в культурі міста. Сутнісні ознаки за весь час існування телефонів у місті істотно відрізнятимуться залежно від змін технічних можливостей цього апарату зв'язку.

Відтак, слухна думка Б. Латура про здатність суспільства та його соціальних і матеріальних складових до трансформації може бути теоретичним підґрунтям у вивченні культури міста як динамічної моделі. Натомість використання її як методу дослідження позбавляє можливості виокремити конкретні феномени та їхні хронологічні й географічні модифікації. Водночас феномени матеріально-речового виміру міського простору створюють онтологічний каркас культури міста, в рамках якого формуються мінливі чи тривалі зв'язки, соціальні інститути, реалізуються повсякденні практики містян.

Водночас об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гармана є філософською концепцією, яка спроможна інкорпорувати до термінологічного апарату й дослідницького поля урбаністики поняття об'єкта як феномена культури. З цієї причини необхідно детальніше розглянути позицію філософа.

На перший погляд, Г. Гарман нівелював здобутки філософського поступу ХХ ст., продовжив ліквідацію відмінностей між суб'єктом і об'єктом, коли поставив знак рівності між антропологічним і матеріально-речовим вимірами культури. Зокрема, в його англомовній монографії зазначено: «Усі людські та нелюдські об'єкти на цій сцені зроблені з фізичного матеріалу та об'єднуються в значніші одиниці, які генерують нові надзвичайні властивості» (Гарман, 2005, с. 9). Проте в результаті поглибленого аналізу поглядів філософа стає зрозуміло, що об'єктно-орієнтована онтологія є складовою трансформації філософського дискурсу, розпочатої і другій половині ХХ ст. По-перше, йдеться про звільнення філософії від лінгвістичного редукціонізму з його ототожненням мовленнєвої картини світу й культури. По-друге, відбувається інтеграція тілесного виміру в модель суб'єкта й пов'язане з цим процесом зростання уваги до матеріально-речового виміру культури.

Окрім того, до інтерпретації наведеної цитати необхідно додати позицію про комбінування феноменів культури. Постмодерна філософія Ж. Дельоза містила поняття «асамбляжу» або «збирання» в значенні невизначеного, мінливого буття поза межами будь-яких спроб систематизувати простір культури. За півстоліття відбувся перехід від хаотичної моделі культури до такої, що має визначені складові, зв'язок між якими не є константою, так само й феномени культури здатні до трансформацій. Якщо модель культури міста, зведена на концепції Дельоза, була ковдрою з клаптиків, шви між якими навмисно не приховувалися,

«пласкі онтології» констатують мінливість самого зв'язку між складовими культури міста. Тобто там, де постмодерна думка констатувала відсутність цілісності, статичності й заперечувала глобальні узагальнення в культурі, «пласкі онтології» визначили чіткі інституції, здатні до змін і такі, що перетинаються одна з одною, зумовлюючи культурне розмаїття й множинну онтологію. Замість втраченої глибини культури відбувається її нескінченна трансформація в системі просторових координат. Отже, «пласкі онтології» Б. Латура та Г. Гармана є спробою не просто впорядкування, але й відтворення простору культури після руйнації постмодерним дискурсом.

Щодо культури міста, зазначимо, що обґрунтовуючи поняття «чуттєвого об'єкта» з філософії Е. Гусерля, Г. Гарман наділив його новим сенсом, замінивши образ об'єкта в людській свідомості на власний чуттєвий досвід, який закріплюється за кожним елементом предметно-речового світу. Проте йдеться не про наділення об'єктів містичними властивостями, а про радикальну деантропологізацію: «Заперечується будь-який привілей людського підходу до світу, а події людської свідомості розміщуються на тій само площині, що й битва канарок, мікроби, землетруси, атоми та смола» (Гарман, 2012).

Утім, хоча чуттєвий досвід більше не є людським привілеєм, закріплення за феноменами культури здатності до чуттєвого досвіду — відмінна риса людини. Адже саме в людському сприйнятті конструюється культурна матриця, яка приписує об'єктам властивості. У проекції на культурологічну проблематику кожен елемент матеріальної культури відтепер дорівнюється іншому, без ієрархії в сприйнятті й маргіналізації в науковому дискурсі. Тобто філософська позиція Г. Гармана стала концептуальною та методологічною підставою для розширення рамок гуманітарних дисциплін, тематичний діапазон яких збагатився вивченням екології, міста, тілесності, постколоніальних країн, етнічних груп, гендеру, штучного інтелекту, віртуальної реальності. Урбаністика, водночас, отримала змогу ґрунтуватися на множинній картині світу як на онтологічному базисі власних розвідок. Акторно-мережева теорія зумовила зрівняння в правах містобудування та соціальні зв'язки в просторі культури міста. Об'єктно-орієнтована онтологія вирішила питання про вагомість зв'язків порівняно з феноменами матеріальної культури.

Окрім того, об'єкт тлумачиться Г. Гарманом не лише як будь-яке матеріальне тіло, а ще й як сам зв'язок між тілами: «Будь-який зв'язок — об'єкт, всілякий об'єкт — результат зв'язку» (Гарман, 2012). Тобто науковець продовжив і конкретизував Б. Латура, вдосконаливши «пласкі онтології» та обґрунтувавши сприйняття культури міста не просто як місця для утворення синергетичних мереж, сформованих із соціальних зв'язків, містобудування й спільної символічної мови. Уможливився об-

раз міста як простору, де формуються і набувають сутнісних ознак культурні процеси та явища, здатні до видозмін, взаємовпливу або зникнення. Тобто перш ніж трансформуватися, феномени культури міста мають бути сутнісних рис, інституційних ознак.

Розглянемо це положення на прикладі кав'ярень. Так, ще десять років тому мережа громадського харчування в мегаполісах України була представлена їдальнями, ресторанами швидкого харчування, кав'ярнями та дорогими ресторанами із кухнею різних етнічних груп (кавказька кухня, італійська кухня тощо) і тематичною спрямованістю (вегетаріанська кухня, молекулярна кухня тощо). Нині кількість дорогих ресторанів істотно зменшилась, проте це не означає зменшення фінансових можливостей мешканців українських міст. Адже замість ресторанів, які відвідувала мінімальна кількість містян, в мегаполісах і більшості міст України набувають популярності мережі продажу кави в одноразовій тарі та стаціонарні кіоски або мобільні фургони із вуличною їжею. Обслуговування у таких точках продажу кави та їжі демонструють попередню підготовку офіціантів, згідно з вимогами роботи в ресторанах, а кінцевий продукт формується відповідно до особистих смаків клієнта (кава може бути з гарячим, теплим або холодним молоком; у складі шаурми можна збільшити кількість огірків або зменшити кількість гірчиці). Обслуговування може доповнюватися системою привілеїв для постійних клієнтів — акції, купони, дисконтні карти. Такі складові сервісної економіки свідчать про формат ресторанного обслуговування, реалізованого за доступною ціною, у приміщенні з демократичним, але унікальним дизайном, або в пересувному фургончику в просторі міста. Кава та вулична їжа інтегрувалися в культуру міста завдяки максимальній доступності й мобільності пунктів продажу. Як стає зрозуміло, стандарти ресторанного сервісу видозмінилися у зв'язку із прискоренням темпу життя в мегаполісах, вестернізацією масової культури, фінансовими можливостями окремої соціально-демографічної верстви населення й втілилися у створенні кав'ярень і пунктів вуличної їжі. Водночас об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гамана вможливило вивчення дорогих ресторанів, кав'ярень і вуличної їжі, а також самого процесу заміни ресторанів кав'ярнями і фургончиками з хот-догами як окремих феноменів культури міста, що набувають ознак тісного зв'язку з іншими складовими, демонструють модифікації, проте не втрачають сутнісних властивостей і впливають на загальний культурний процес міста.

Окрім того, на відміну від акторно-мережевої теорії Б. Латура, об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гармана конститує місто як простір культури, який не лише первинно гнучкий, а й такий, елементи

якого взаємо впливають, проте не втрачають власні межі. Наприклад, виставкова зала є точкою перетину економічної культури міста з його мистецьким виміром і арт-менеджментом, де обидва сегменти культури не суперечать один одному. Або телефонний зв'язок для повсякденних практик культури міста не менш важливий, ніж робота громадського транспорту, адже обидва явища забезпечують місто необхідними йому послугами, водночас не конкуруючи. Але в обох випадках концептуально не коректно буде стверджувати, що арт-менеджмент важливіший за мистецтво або телефон вагоміший за трамвай. Модель культури міста не лише складається з пластичних елементів, але й функціонує завдяки їхній рівнозначності.

Відтак, хибно стверджувати про спрощення філософської позиції Г. Гармана до легалізації матеріальної культури міста. Адже об'єктами, нагадаймо, є і самі люди, і зв'язок між елементами матеріально-речової культури. Дослідницька увага урбаністики, завдяки Г. Гарманові, концентрується на тому, як реалізується складна полівекторна культура міста, де перетин інституцій і феноменів і суб'єктів триває, не обмежуючись фізичними кордонами міста, набуває продовження, зокрема у віртуальному просторі.

Висновки. Культурологічна рецепція об'єктно-орієнтованої онтології Г. Гармана, як складова «пласких онтологій» з нівелюванням суб'єкт-об'єктної культурної парадигми, уможливила конструювання міста як простору взаємодії соціальних інституцій, феноменів матеріальної культури та суб'єктів культури, модифікація і взаємовплив яких не мають обмежень. Культуру міста, крізь призму філософії Г. Гармана, розглянуто як результат комбінаторики складових, сенс яких наявний на онтологічній поверхні, а межі зумовлені нескінченною можливістю їх перетину. Акторно-мережева теорія Б. Латура стала теоретико-методологічним підґрунтям для цілісної моделі урбаністики як дисципліни культурологічного рівня узагальнення, а також зумовила сприйняття міста як динамічної мережі. Водночас об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гармана розширила теоретико-методологічні можливості урбаністики, надавши статус об'єкта антропологічному, матеріально-речовому та процесуальному вимірам культури міста, що вможливило дослідницьку увагу стосовно феноменів культури міста як наділених сутнісними ознаками, спроможних до змін і взаємовпливу на паритетних засадах.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом є поглиблення та подальше осмислення методологічного інструментарію урбаністики на прикладах українських міст.

Список посилань

- Артеменко, А. (2013). Топологічні аспекти соціальної ідентичності. *Наукові записки. Серія: Філософія*, 13, 49–52.
- Вахштайн, В. С. (2014). Пересборка города: между языком и пространством. *Социология власти*, 2, 9–39. Відновлено з <http://cyberleninka.ru/article/n/peresborka-goroda-mezhdu-yazykom-i-prostranstvom>.
- Латур, Б. (2013). Пересобирая социальное. Введение в акторно-сетевую теорию. *Экономическая социология*, 2, 73–88.
- Палагута, В. И. (2016). Самоидентификация как форма социализации современного субъекта. *Культурологічний вісник*, 36 (2), 78–87.
- Харман, Г. (2012). О замещающей причинности. *Новое литературное обозрение*, 2 (114). Відновлено з <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/2/o-zameshhayushhej-prichinnosti.html>.
- Harman, G. (2005). *Guerrilla Metaphysics: Phenomenology and the Carpentry of Things*. Chicago, Open Court Publishing.

Reference

- Artemenko, A. (2013). The Topological Aspects of Social Identity. *Scientific transactions. Series: Philosophy*, 13, 49–52. [in Ukrainian].
- Vakhstain, V. (2014). To Reassemble the Social: between language and space. *Sociology of Government*, 2 (9–39). Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/peresborka-goroda-mezhdu-yazykom-i-prostranstvom>. [in Russian].
- Latour, B. (2013). Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory. *Economic Sociology*, 2, 73–88. [in Russian].
- Palaghuta, V. (2016). Self-Identification as a Form of Contemporary Subject's Socialization. *Culturology Bulletin*, 36 (2), 78–87. [in Russian].
- Harman, G. (2012). Vicarious Causation. *New literary review*, 2 (114), 75–90. Retrieved from <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/2/o-zameshhayushhej-prichinnosti.html>. [in Russian].
- Harman, G. (2005). *Guerrilla Metaphysics: Phenomenology and the Carpentry of Things*. Chicago, Open Court Publishing. [in English].

Надійшла до редколегії 23.10.2019 р.